

HEVES KÖLTŐI
SOMLYÓ ZOLTÁN
EMLEKÉNY

BUDAPESTI KÖZÖSSÉGI ÉS
MAGYAR IPK-SZÖVETSÉGI

Fotó: Kőbányai János

Somlyó-ünnep

A folyóirat legfőbb sajátja: az ügye. Egy eszme, egy világnézet, egy elbeszélés, egy emlékezet („kollektív”) előmozdításának akarása, kiharcolása, esztétikai magasságokba (igazságokba) föltornászása. Mindezt emberek (szerzők) képviselik, testesítik meg – ők a folyóirat emberei. A magyar folyóirat-kultúrát meghatározó *Nyugat* súlypontkijelölő szerkeze szerint költők töltik be leginkább ezt a hivatást. A régi *Múlt és Jövő*nek is voltak (éppen Adyval párhuzamosan) költői. A folyóirat legigazibb ügyét, a cionizmust – Palesztinában, majd Izraelben folytatódó – életével is igazoló Avigdor Hameiri és a zsidó azonosságához hű, a zsidó létezését a magas művészetbe homogenizáló Somlyó Zoltán, aki a verseivel politikai síkon is képviselte a magyar és a vele éppen összenőni kezdő Szentföld ügyét. (Az új *Múlt és Jövő*nek nem jutottak ilyen formátumú vezető költők, s ez összefüggésben áll a magyar zsidó szellem *soá* utáni helyzetével és tendenciáival.)

Somlyó Zoltán 147 verset publikált Patai József folyóiratában (a *Nyugat*-ban harmincat), s költeményei árja a lap hasábjain akkor sem apadt el, amikor meghalt.

Sőt: átcsapott az új *Múlt és Jövő*-be is – már az első teljes évfolyam, az 1990-es 4. számába. Ahol Zsoldos Sándor „Az átkozott költő zsidósága” címmel írt tanulmányt, s hozott mellé illusztrációt jó néhány gyönyörű, kötetben soha meg nem jelent költeményt. Sándort – ő szerkesztette a legtöbb *Múlt és Jövő* könyvet – Somlyó Györgynek köszönhetjük, aki bemutatta a szegedi irodalomtörténészt, a költő máig egyetlen kutatóját.

Somlyó György pedig az én atyai barátom volt. A minden fiatal írónak kijáró (iskola)mester. Ő nem tömértelen publikációjával van jelent az új *Múlt és Jövő* elbeszélésében, hanem az átadott tudással, ízléssel és – mint Sanyi példája is mutatja – kapcsolatrendszerével. (Kertész Imrének is ő mutatott be.)

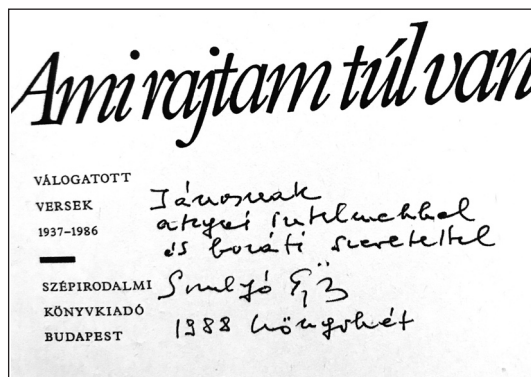
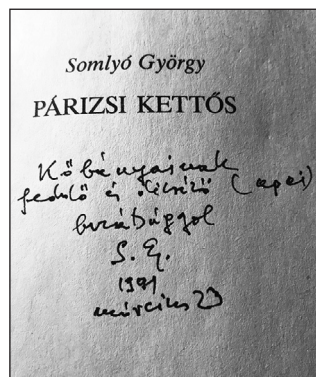
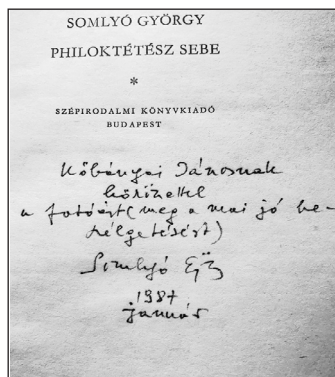
Mindazonáltal egyik, mind tartalmában, mind formájával egyedülálló verse – „Sárkányölő, Varga Imre szobrára” az első, az 1988-ban induló *Múlt és Jövő* antológia élén állt, apja „Kaddis” című versével párban.

S a szerkesztőnek van egy még atavisztikusabb Somlyó-tudata, vagy inkább -azonossága. Ami szintén szülői kapcsolat: a papám és a mamám semmi-lyen nem álltak egy véleményen, csak egyben: min-kettőjüknek Somlyó Zoltán volt a kedvenc költő-jük. (Módomban volt még két kontinensnyi világ két apját-fiát összehozni: Patai Rahael, Patai József fiát az ő apja pártfogoltja és szerzője fiával, Somlyó Györggyel a folklórtudós Írószövetségi előadása során.)

S a hely szelleme – ama emléktáblával (de verssel is) megjelölt „Kruspér utca 7.” néhány száz méternyire áll a helytől, ahol e sorokat kopogom, s ahová anyám és az ő szülei akkor költöztek, amikor ő ott utolsó éveit élte. Ez az utca és a Bartók Béla út – oly örvendetesen újrányított kávéházaival –, a hely szelleme, s *le lieu de memoir* őt sugározza. S számomra fia is e tájhoz kötődik – itt, kilométeres rádiusznyira élte utolsó évtizedeit, amikor a műhelyébe jártam. Itt hordta azt a sötét pecsétgyűrűt, amelyet apjától, s ő pedig a múltba vesző őseitől örökölt – ahová eredetileg, karneol kőbe, egy szefárd öltözetű rabbi képe volt karcolva. Ez a kő sajnos megrepedt, s darabjai egy uszoda (a Rudas) hullámsírájában tűntek el.

A *Múlt és Jövő* folyóirat és könyvkiadó ezt a repedést hivatott beforrasztani, s vizionálni-visszahozni, fenttartani a szellem örökségét, amely a gyűrűn keresztül is inspirálta viselőinek kiemelkedő tehetségét.

Kőbányai János

Somlyó Bálint

Kételemek és bizonyosságok

János azt kérte, beszéljek személyes dolgokról ezen az estén, úgy-hogy megpróbálok óvatosan kimerészkedni azon sáncok közül, amelyek mögé a mesterségem segítségével vissza szoktam húzódn.

Már apám halála után történt, hogy a Digitális Irodalmi Akadémia anyagában keresgélve meghökkenítő képre bukkantam. A meghökkenéshez persze hozzátartozik, hogy a nagyapámról alkotott elképzeléseimet apám elbeszélésein túl mindaddig elsősorban azok a fényképek határozták meg, amelyek az ő dolgozószobájában függtek vagy nagyapám köteteit kísérték, meg persze az *Esti Kornél* feledhetetlen leírása Sárkányról. A képekről egy megkapó szépségű, kissé egzotikus férfiarc nézett rám vissza, néha puhakalapban, nyakában sállal. Ezt a sálviselést apám is megörökölte tőle, sőt én is. Kalapot viszont soha nem hordott egyikünk se.

A most talált kép 1900-ból való, 20 évvel apám születése előtt, nagyapám tehát 18 éves rajta. A felirat szerint, ami nem tudom, honnan ered, rokonai körében látható, gyerekek és fiatal lányok gyűrűjében, a fűben ülve, Balatonberényben. A szereplők neve is ott van a képen, ketten apám eredeti családnévét viselik, Schwartz Ödön és Schwartz Friderika, valószínűleg a testvérei, továbbá ott van még Rott Elza és Gyula, valamint Sommer Imre, talán unokatestvérek, de erről nem tudok semmit, és nem is tudom már megkérdezni senkitől. Középen pedig nagyapám, egyenesen a kamerába nézve, talán még egy apró, huncut mosoly nyomai is felfedezhetők az arcán. Nem is hasonlít az általam ismert képekre. Arca keskenyebb, bajuszt visel, csak dús hajfürtjei idézik a későbbieket. Tekintetében kalandos elszántság és valami vagabund könnyedség, talán könnyelműség is. Egy Kakukk Marci! És az egész képből is árad valaminő bohémia, a szó ere-

Balatonberény 1900.

Rott Pál, Somlyó Zoltán, Schwartz Ödön, Rott Elza,
Sommer Imre, Rott Gyula, Schwartz Friderika

deti értelmében, vándorcigányok (és vándorló zsidók?) földközeli természetessége, kötetlensége.

Hirtelen keserűmód értettem meg valamit. Korábban gyakran néztem a képeket némi irigységgel, szerettem volna hasonlítani rájuk, de vigasztalólag gondoltam arra, meghozza majd az idő. Amikor erre a képre néztem, azt éreztem, ezt sohase hozza meg. Nem az időközben beállt fordított korkülönbség miatt, és még csak nem is egyszerűen a korok eltérősége okán. Ez utóbbi persze azért nem elhanyagolható: a képből csak úgy süt „a boldog békeévek” aranyló fénye, még ha megbarnult óaranyba fordultan is. Nem is beszélve ama borzongásról, amikor hirtelen belém nyilall, milyen sors várhatott a képen látható kisfiúkra és fiatal lányokra évtizedekkel később. Ami azonban igazán visszahozhatatlan, az az élethez való spontán, magától értetődő, egy alapvető értelemben ártatlan viszonyulás.

Nem szeretnék itt semmit utólag felstilizálni, még kevésbé leegyszerűsíteni: nagyapám élete a kezde-

tektől tudhatóan tele volt fájdalokkal és sérelmekkel, elvesztett anyával és hasonlóképpen korán elvesztett, anyaként szeretett nevelőanyával (a képen látható Schwartz Friderika talán az ő nevét viseli), szeretetlen, a kitagadásig kíméletlen apával, tehetségével szemben kezdettől ellenséges, befogadásképtelen közeggel. Mindez azonban az élet keservességéhez tartozott, nem elidegenítette az élettől, csak még mélyebbre lökte benne. Az itt még nyilván csak készülőben lévő költészet sem az élet igenlése vagy elutasítása, esetleg káromlása közti választásból születik majd, hanem belőle fakad szervesen, még azt sem mondhatnám, hogy egy életanyag ömlik át bele költészetté formálódva, mert ez is két világot feltételezne egy torkolat két oldalán, inkább azt mondhatnám, hogy ennek az életnek az összetartó szövete, az előbbi metafora szerint érrendszere, vízhalózata lesz ez a költészet. És nem, nem azért, mintha hiányozna belőle a reflexió, a kilépés és visszafordulás, prózaian szólva hogy egyszerűen csak ösztönös lett volna, nem intellektuális, a szokásos natus–doctus szembeállítás, amiről már apámnak is olyan rossz véleménye volt. Hogyne lett volna intellektuális és reflektált, csak ez a reflexió is mindig testi mivoltában „testesült meg”, hogy evvel a paradoxonnal éljek. Mint legkedvesebb sorkezdetemben: „Jövel szivar, te szájam barna hídja, / te híd magam és enmagam között.”

Nagyapám archetipikus költő volt. Nem a sálak, gyűrű, lila mellény miatt, hanem azért, ahogyan életeseeményei, gesztusai, még testi alkata is nyomban képekbe rendeződtek. Amikor gyerek voltam, ezt irigyeltem a legjobban, ezt a sallangtalan átmenetet egyik szférából a másikba, vagyis inkább azt a szinte átmenet nélküli egységet, amit az előbb már megpróbáltam jelezni. Ez ugyanis kétoldalú folyamat, és lehet, nem is a költői oldala izgatott eredetileg. Nem az, hogyan rendeződik az élet versbe, inkább hogy a vers lehetősége hogyan rendezi át, hogyan igazolja az életet. Önmagában érvénytelennek láttam az életet, amit csak a belőle fakasztható költészet igazolhat. Ezért döböntett meg annyira az a későn megismert kép. Annak ugyanis szemmel láthatóan nem volt szüksége ilyen igazolásra, fényesen igazolta önmagát, vagy inkább fel sem merült benne, hogy egyáltalán bármiféle igazolásra szorulna. Nagyapám versbeszéde végig megőrizte ezt a természetes keresetlenséget, valójában még olyan-

kor is, amikor mi néha hallunk benne valamilyen sajátos modort – olyan lehet ez, mint amiről Vas István beszél egy helyütt, Tersánszky kapcsán – akivel egyébként nagyapám nagyon jóban volt: Vas egyszer arról faggatta Tersánszkyt egy kávéházban, honnan veszi azt a nyelvet, amelyen Kakukk Marcit beszélgeti. Mire Tersánszky értetlenkedve mondta, hogy de hát így beszélnek az emberek, hallgassa csak, ott a szomszéd asztalnál is. Vas persze egyáltalán nem úgy hallotta, de Tersánszky igen!

Apám esete bonyolultabbnak hat, számomra ugyanakkor közelebb is, időben, alkatban és tapasztalatban egyaránt. Az ő élethez való viszonya, kiinduló adottsága ugyanis eleve költői természetű: közelről látta nagyapám életét, de ezáltal költészetét is, ezek számára eleve együtt-adottságok. Viszonyulnia is együtt és emiatt közvetítésekkel kellett hozzájuk. Személyes alkata, még külső vonásai is, nagyban hasonlítottak nagyapámra, és ifjúkora viselkedésformáiba is beíródtak a nagyapám ifjúko-

ráról megénekelte legendák. Baráti társaságának sokak, Devcséri, Szilágyi János György, Örkény megörökítette legendáriuma, amelyben a mintakép sok tekintetben épp az egykori Balkán-egylet volt, ahogy Kosztolányi nevezte az *Esti Kornél*-ban az Esti, Kaniczki, Sárkány alkotta triász közösségét, sok tekintetben mintha generációs ismétlése volna a századfordulós magatartásformáknak, már csak a tekintetben is, hogy a résztvevők részben a Balkán-egylet tagjainak gyermekeiből kerültek ki, így a Karinthy-gyerekek, esetenként Kosztolányi Ádám és persze apám is.

Élet és költészet azonban kezdett különválni – lelegevenebb pezsgése a közös szombat esték határolt eufóriáiba koncentrálódott, és műfajaiban az abszurd felé hajló módon tartott keserű tükröt a hétköznapok egyre abszurdabb valóságának – ne feledjük, már a harmincas évek végén járunk, nyoma sincs többé a századelő lázas progressziójának. És a kör tagjainak tevékenysége ugyanezekben a hétköznapokban mélyen klasszicizálódik, olykor a szó szoros értelmében is, valóban klasszikus tanulmányokat folytatva. Apám esetében ez költészetének Szabó Lőrinc-i minták és klasszikus eszmények alapján történő intellektualizálódását és klasszicizálódását jelenti. Ez a költészet nem az életből, de szinte az élet ellenében alakul – első megjelent kötete jellemző módon *A kor ellen* címet viseli. Utólag nehéz már eldönteni, mekkora szerepe van ebben az egyéni alkotnak, mennyi a történelmi körülményeknek és mennyi annak a tudatos döntésnek, amely csak úgy érezte folytathatónak az apai örökséget, ha radikálisan áthangolja.

Tudós költő lett tehát, tudós és tevékeny a költészet minden ágában, még ha fel kellett is áldoznia ezért valamit az élet ártatlanságából, de miféle ártatlansága maradt addigra amúgy is az életnek. Nagyon távol volt már az a századforduló. Azt hiszem, valamit mégis átmentett belőle, de ezt már a költé-

Somlyó Bálint nagyapja kötetével. Fotó: Kőbányai János

szetre bízta. Az életet talán már menthetlenül igazolandónak látta, ezért az a szenvedélyes munkaláz, amelyhez hasonlót se nagyon láttam életemben, ahogy végigdolgozta életének szinte minden napját. A költészet érvényében viszont egy pillanatig sem kételkedett. Vas ezért nevezte egyszer naiv költőnek, minden kritikai él nélkül, csodálólágg. Bennem biztosan több a kétely, eltelt még egy generáció. Én kételyek nélkül már csak a kételkedésben hiszek, de végtelen nosztalgiával tekintek arra a balatonbényi bizonyosságra.

Somlyó Zoltán

Négy elmúlt már...

*Négy elmúlt már, de még nem öt,
pöttöm, de már nagyos,
ha nem teszem, amit kíván,
nézése oly fagyos.
Nem mondom én, hogy jobb talán,
mint mások annyian...
De nékem mégis mindenem
az én kicsi fiam.*

*Egy kis zöld blúza van neki,
rajt kis gallér, fehér,
ha ebben élém odaáll,
a világgal felér.
Nem mondom én, hogy szebb talán,
mint mások annyian,
de nékem mégis legszebb ő,
az én kicsi fiam.*

*Katonáit ha rendezi,
ő a főkapitány,
az ember minden vérontást
is elfeledne tán.
Nem mondom én, hogy szelidebb,
mint mások annyian,
de nékem mégis angyal ő,
az én kicsi fiam.*

*Ha este ágyba fektetem,
s meséért könnyörög,
szemére álmat hintenek
tündéri gyönyörök.
Nem mondom én, hogy okosabb,
mint mások annyian,
de nékem bölcsék bölcsé ő,
az én kicsi fiam.*

*Négy elmúlt már, de még nem öt...
Mi lesz belőle majd,
ha mellőle a szél a föld
odvas mélyébe hajt?
Nem mondom én, hogy gyengébb ő,
mint mások annyian,
de nékem mégis, mégis csak...
Hisz ő az én fiam.*

Jegyzet a vershez

Somlyó György egy életen át kereste ezt a verset, várta fölbukkanását az újságtengerből. De csak majdnem 80 évvel a mű születése után jutott hozzá.

2003. július 23-án küldte levélben a javításaival a vers bizonyosan általa begépelte szövegét (ezt közöljük). A vers végén: (1925), talán tőle magától, de a megjelenés pontos helyét és idejét nem tüntette föl, ezek előttem máig ismeretlenek. (Kézírással kimásolt szöveget kaphatott valakitől, nem fénymásolatot.)

Egy részét kívülről tudta e számára oly fontos költeménynek. Sokszor idézte nekem is, remélve, hátha megtalálom valamelyik újságban. Úgy tudta, az *Áller Képes Családi Lapjában* jelent meg. A lap egyetlen példányában sem találtam rá a versre; igaz, rendkívül hiányosan maradt fenn az *Áller* 1924. április 18. és 1927. október 27. között megjelent 182 száma, ahol rátaláltam egyáltalán, így nem lehet kizárni, hogy a vers ott lappang valamelyik számban.

A Kortárs 1975. augusztusi számában *Mese a szülőföldről* című „önantológiájában” (1209–1217.) idézte a mű két strófájának részletét, gyakorlatilag betűhíven (1212.) – lényegében a vers egyik változatát, illetve a hosszabb változat első és utolsó strófáját a „refrének” nélkül. (Ez a képes összeállítás sehol másutt nem jelent meg.)

Az Arcanum Digitális Tudásbázisának (ADT) hála, a Pesti Hírlap 1926. március 6-i, szombati számá-

nak 8. oldalán rátaláltam a *De mégis...* című Somlyó Zoltán-versre. Ez az egyetlen általam ismert nyomtatott megjelenés a most közölt vers első és utolsó strófáját tartalmazza (kis változásokkal az utolsóban), ennyit idézett a fiú is.

Az átkozott költő apaként alig ismert. Írt verset közösen Györgyről és féltestvéréről, Liliről is. Somlyó György szerette volna, ha még életében megjelentetheti e költeményt, de a Térey Jánossal közösen készített válogatás elkészülte után került csak birtokába. Egy következő Somlyó Zoltán-kötetben, kései jóvátételként is, helye kell legyen. Bízást számíthatunk antológiadarabbá válására is.

Az apaverseknél jóval kisebb az apaként írt versek száma. Gyerekvers lenne? Talán a gyerekversek közé is sorolható. Somlyó György költészetében is megjelenik, tovább él ez a hang, írt fiáról, Bálintről is verset, de leginkább talán az *Abol van* kötet *Tominak – Tomiból* ciklusának nagypapa-verseiben.

Aligha az egyetlen fontos Somlyó Zoltán-vers, amelyik nem jelent meg újra az első közlés(ek) óta, szomorú valóság, az életmű lezárulta után évtizedekkel is lehetnek még rejtőzködő, lajstromba sem vett művek.

Egy adóssággal most már kevesebb maradt.

(Zsoldos Sándor)

Szilágyi Géza Somlyó Zoltán emléke Halálának tizedik évfordulóján

(*Új Élet*, 1947. október 9., 9. p.)

1882-ben jött a vele szemben mindvégig barátságosan világra. Tíz évvel ezelőtt, 1937-ben távozott belőle, kevéssel legjobb barátja, *Kosztolányi* Dezső után. Zsidónak született és ezt a sorsot, amely alól elegenden kibújni törekednek, mindhalálig bátran,

önérzetesen, olykor gőgösen vállalta, mert tudta, hogy a zsidóság is, semmiféle keresztvízzel le nem mosható, el nem törölhető jelleg, nem bánom, el nem távolítható stigma. Szüleinek, rokonainak arcát nem láttam. Senki sem írta meg képekkel és

rajzokkal ékesített életrajzát, mint nála jobban méltányolt, hivatalosan többre becsült, de igazán nem többet érő annyi költőtársáét. Így hát nem tudom, milyen volt apjának, anyjának, nagyszüleinek arca. Magát *Somlyó Zoltánt* jól ismertem, gyakran láttam, volt idő, hogy hónapokon át egyazon szerkesztőségben dolgoztunk. Nem kellett különös szakértelem ahhoz, hogy az ember azonnal megállapítsa, Somlyó Zoltán ősi és örök hovatarozását. Zsidó volt haján, homlokán, szemén, száján viselte, testének formájával mintázta, mozdulatainak ritmusával hullámoztatta, hangjának áruló állagával és szerénytelen mellézköngéivel kiformálta. Zsidó volt, ahogyan sorsa megalkotta és ezt a veleszületett adottságát sem lemondón nem sajnálta, sem a sorsot miatta nem káromolta, sem más adottsággal felcserélni nem szeretne volna. Sosem gondolt arra, bár olykor jóindulatú barátok biztatták rá, hogy mint egy-két különben jeles költőtársa, aki szintén „*Juda zord törzseből származott*”, keresztény verseket próbáljon írni. Idáig sosem törekedett asszimilálódni. Tizenhárom próbás zsidó volt, mint egyik rosszindulatú bírálója, finomságot erőltetve magára, megbélyegezte: *túlágoosan penetráns zsidó*, az is maradt, annak halt meg. Mint *Zsoldos Jenő Magyar Irodalom és Zsidóság* című pompás adat- és anyaggyűjteményének bevezetésében a lényegét kidomborítva, legtalálóbban megállapítja: *Somlyó a maga költészetének forrásául zsidó származástudatát tette meg*. Küldetéshitének hangját zsidósága szabadította föl, a maga dalainak meghallgatását a zsidósággal való *közösség-vallomás* alapján várta és követelte. Ha ez „penetráns zsidóság”, akkor a szidalomnak szánt triviális kifejezés a legszebb dicséretté nemesedik.

*

Nem várva arra, hogy mások hova skatulyázzák be, ezt a kegyetlen rangjelzést aggatta magára: „*az elátkozott költő*”. Nem magyar földön termett ez az elnevezés, de *Somlyó Zoltánt*, akit az élet süppedékes peremvidékeire száműzött balvégzete, megillette a cím mögött gubbasztó szomorú rang. Szemre zúrvaros, mégis velejében egységes életét kivonatosan és mégis teljesen lekottázta „*Nyitott könyv*” című, 1916-ban megjelent verses önéletrajzában. Ez a kegyetlen levetkőzés nem más, mint strindbergi őszinteséggel elsikoltott vallomás az elátkozott költőnek a felszabadulás megdicsőülése felé lihegő életéről. Ha Isten kegyeltje lett volna, megkap egészen minden kint, amely végtelen, de mindent kéjt is, amely végtelen, ahogy Goethe önmagáról ujjongott. De minthogy csak szeretett volna Isten kegyeltje lenni, csupán minden végtelen kín lett osztályrésze. Ez a kénkö-

ves kín már nem is vonaglik, hanem vitustáncban őrjög a legkíméletlenebb exhibicionizmus megdühödött strófáiban, amelyeknek betűin örökké frissen hulló vér piroslík. Hatvannyolc lapon a főváros és a vidék, szennyes hónapos szobák, ritkán takarított szerkesztőségek, pállott szagú kocsmák, elszomorító „örömtanyák”, primitív kórházak sötét világa meztelenkedik gyötrelmes keservességgel. Egykét barátján kívül – *Kosztolányi* és *Karinthy* neve ott sugárzik a sorban – nem jut neki híve és hódolója. Ontja a verseket és a prózát. Szaladgál a betevő falat után. Családot alapít. Hol vitatkozva, jussáért harcolva verekszik, hol tettetett és magára erőltetett hazug szerénységgel hallgat. Házal kézírataival, néha réme az ideges szerkesztőknek, órák hosszat *előszobázik*, hogy elhelyezze verseit és kisírja a tiszteletlenül csekély tiszteletdíjat. Ő nem is jogtalanul úgy érezte, hogy királynak jött a világra, de – *Reviczky Gyula* szerencsés kifejezésével élve – *éneklő koldusnál* alig lett több. Nem kell csodálni, hogy elátkozott költőnek vallotta magát, félig becézve szomorú elvarázsoltságát, félig flagelláns öngúnnyal.

És én mégis ezt a költőt, bár egy démoni gonosz hatalom húzta is meg átokszínű krétáival földi életének múltó körvonalait, leglelkét, tehát örök valóját nézve, inkább áldott költőnek mondanám. Nem ismert szürke hétköznapot, hanem koldusdarócban is mindig a költészet bíborló ünnepeit ülte, éjjel-nappal szakadatlanul, a sikertelenség sivatagában is édesvízű források ízeit érezve, a közöny dermesztő telében is szüntelen mámorba forrosodva. Feltartóztathatatlannal, el nem állíthatóan ömlött belőle egy ritkán szelíd, legtöbbször nagy hófokú, nem egyszer fehéren izzó líra. Nagyobb magyar költő akad, de ennyire *csupa* és *csupán költő* alig. Életét csak azért becsülte és igyekezett fenntartani, mert versek termőföldje lehetett. Arany és gyémánt legalább annyi szakadt ki belőle, mint salak és üvegyöngy, mert amilyen erős volt költőnek, olyan *gyenge kritikusnak és különösen önkritikusnak*. Költészete fegyelmetlenül vad, sötét-pirosan bővérű, minden realitáson fel nem tartóztathatóan elburjánzó, talán éppen ezért sokszor kivédhetetlen hatású költészet, amelyet fanatikusan, gátlások és mérőn-mérlegelés nélkül, már-már bolondul szolgált és celebrált. Talán csak így bírta elviselni, sőt, mint „daltermőt”, olykor széppé is kendőzni életét. Mindig költészetben élt, folyton költészetének élt, soha költészetéből meg nem élt.

*

Örök „előszobázó” volt dohos életében. Várt, egyre várt, legtöbbször hiába, hogy bebocsássák oda, ahol

az értékért erkölcsi és anyagi ellenérték jár, hír, szellemi rang, legalább csekélyke pénz terem. Addig várt, míg ebbe a szörnyű teherpróbába bele nem halt. A dicsőség előszobájában vesztegelt. Egyáltalában az élet előszobájában türelmetlenkedett türelmet színlelve. Ámde, ha kevesen értékelték is, és elegen még most sem hajlandók jelentőségét elis-

merni, ő maga meg volt győződve róla, és igaza is volt, mert a művészetnek nem csupán az előszobájában rekedt, hanem legjobb pillanataiban beledialmaskodott a *szentek szentjébe* is. Legszebb versei – a zsidó lelkűek és tárgyúak köztük ragyognak – el nem némíthatóan tanúskodnak erről. A salak pedig nem számít.

Somlyó György

Apám nyomában

1

Mint ódon várkastély zord gót hegyek csucsán, legendás korokat idézve, úgy merengett magasló szenvedélye tetőin bús feje a füst megett.
A kósza átok felhői magányán ült szóltanul. De ha az est lejött, kiugró sziklás homloka mögött dal zendült s egy elvarázsolt királylány törte fel évszázados álma burkát, s övét letépve táncolt meztelen.
A falakon sötét szélvész suhant át s (így álmodott vitézi álmokat) felkelt vasban zörögve két lovag: pajzsos barátság s kopjás szerelem.

2

Elátkozottsága ködös magányán csak ült sötéten és rejtelmesen.
– Ó, mért nem láttad soha, kedvesem? Hát menjünk most, az ő nyomába járván: járjuk be e sok kis budai utcát, a hó ropog alattunk, mint a tüll. Itt baktatott ő mindig egyedül, a csillagoktól követelve jussát.
Az „életét”, amelyet egyre várt, megszállt kincskeresők konok dühével, kik földberejtett kincseket keresnek, mert leltek valami ódon tekerccset, s felásva végig az egész határt, minden kincsük e vad kincsvágyban ég el.

3

Milyen boldogtalan volt! S mégis én irígylem őt, irígylem bús apámat.
Mert tiszta volt, s szárnyas tündéri fákat zúgatott meg a szégyen is szivén.
Láng volt, nagy láng, de nem loboghatott, kidőlt fatörzs, mely önmagára omlott, de dőltében, mint fehér ritka hollók, rebbentek róla ritka dallamok.
Mesék királya volt ő!... S lásd, nekem bogos fogalmak félelme maradt csak, nincs más mesém, csak a te szép hajad.
Te szomorú, te vagy nekem vigasznak.
Te nyugtalan, a nyugalmam te vagy.
S csak tört szivek zenéjét szeretem.

1940

Zsoldos Sándor

Morzsák Somlyó György (író)asztaláról

Fejezet(cím)ek egy megírhatatlan

Somlyó-könyvből

(Azt gondoltam, ez a „morzsás” forma jó lesz, működni fog. De még így is ellenáll a megírásnak, még így sem tud megíródni, amit elmondani terveztem Somlyó Györgyről és Zoltánról a Múlt és Jövő emlékestjén. Sokat tudnék beszélni róluk, gondolom, de írásban nem akar sikerülni valahogy. Lehet, hogy csak én vagyok az oka – a körülményeskedésem, a nagyot akarásom... –, nem a „téma”. De nem biztos.)

*

Háromszor annyi idős volt, mint én, amikor megismerkedtünk. A nyolcvanadik születésnapján már csak kétszer annyi idős. Most én vagyok olyan idős, mint ő volt első személyes találkozásunkkor. Negyven éve történt.

(„Zsoldos Sándor fiatal barátomnak a találkozás örömeivel, Somlyó György 1980 karácsony előtt” – tanúskodik az *Arnyjáték* dedikációja.)

Somlyó Zoltán-kutatásaimról beszámolva és kérdésekkel kerestem meg Szegedről, ahol ma is lakom. Már korábban írhattam neki, talán gimnazistaként vagy katonaként... (Az elején alighanem „Igen tisztelt Uram”-nak tituláltam, majd „Kedves Gyuri bácsi”-nak, és pár év múlva, bátorítására, már Gyurinak szólítottam.)

Ekkor még Devecseri Gábor írásait jobban ismertem, mint az övéit. Somlyó Zoltánt a *Lágymányosi istenek* című Devecseri-kötetből szerettem meg. (Kosztolányiért és Karinthyért rajongtam, így találtam rá Devecseri ma keveset emlegetett, ragyogó portréira. Füst és Babits törvényszerűen következtek utánuk.)

Különös izgalommal töltött el, hogy az „átkozott költő” Szegeden is élt. Rögtön – ifjú hevülettel – kutatni kezdtem szegedi tartózkodásának nyomait. (Pár éven belül sikerült látható eredményeket elérnem, több cikk, különnyomatban is, szövegkiadások: *Szegedi konferanszié* [1982], *Párbaj és kultúra*

[1986]. Nem volt nehéz, szinte szűz terület volt, igazán senki nem kutatta, sajnos, azóta sem.)

Egy Somlyó Zoltán-életrajz, -monográfia lebegett előttem (kísért mostanáig). Az *Arcok és vallomások* sorozatában gondoltuk el. (A tervezet valahogy elsüllyedt a Szépirodalmi Kiadó berkeiben.)

Ahogy Somlyó György nem írta meg az ő Somlyó Zoltán-monográfiáját, még én sem, és nekem még kínálkozna egy könyv róla is.

Egy közös könyvünk azért lett, ha monográfia nem is: *Somlyó Zoltán emlékezete* (Nap Kiadó, 2001).

*

(*Zoltán és György viszonya*) Számos visszaemlékezésben olvasható, hogy komoly kétségei voltak a fiúnak az apa költészetének nagyságával kapcsolatban. Hitelességüket nem vitatom, de nem is igazolhatom.

Én is sok főnntartást hallottam tőle, de egyiket sem úgy, ahogy itt-ott olvasható.

Például érthetetlennek mondta, hogy a Nyugatnak már megjelent versét küldte el. (Valóban érthetetlen, megengedhetetlen... Talán mégsem volt szándékos...)

A sok „rossz vers”-et is fájlalta (Füst Milán is kiemelte nekrológiájában: „nem olyanféle rosszat [írt], amely némely jó költőtől is kitelik, hanem rettenetesekeket”); mondta, egy igazán összes verseket nem szabad kiadni apámtól. (De hát másoknak is vannak „rettenetes” rossz verseik, és benne az összegyűjtöttben... Nem ezekkel kezdik az értékelésüket.)

Én inkább az életmű föltárásában való érdekességét láttam, azt, hogy tervezte, megírja könyvét édesapjáról (többször neki is foghatott, ahogyan a századelő költészetéről is tervezett könyvet, neki sem sikerült elkészülnie vele, de fontos alapköveket tett le hozzá). A tervezett könyv helyett készült el az „emlékezete”-kötet.

Tanúja voltam aggodalmának, hátha nem tudja befejezni. Még egy bő versválogatásra is maradt

ideje, azt Térey Jánossal közösen adta ki (*Somlyó Zoltán összegyűjtött versei*, Budapest, Palatinus, 2002).

Egy életen át ápolta édesapja, az „átkozott költő” emlékét.

*

Időnként (kis)inasnak szegődhettem mellé. Még egyetemista koromban könyvtárrendezésben is segédkeztem a Szent István parki lakásában. Volt olyan verseskötete, amit én gépeltem be, ekkor már az Irinyi utcában lakott. Végül a Digitális Irodalmi Akadémiában a szakértője lehettem – ő választott, szinte minden írását elolvastam ekkor, legalább egyszer, de legtöbbet már addig is olvastam. (Most újra kellene olvasnom megint az életművét...)

Sajnos, éppen az utolsó pár évében nem voltam a közelében. Az utolsó évek termése nincs összegyűjtve; az öreg Somlyó írásaiból egy kisebb kötet biztosan kitelne. [Bálint mondta az emlékesten, hogy új, önálló verseskötet biztosan nem.] (Immár 15 és fél éve nincs közöttünk, 2005-ben jelent meg utoljára Somlyó György-kötet. Igaz, a DIA hozzájárhatóvá tette a legtöbb könyvét.)

*

S. Gy. nem volt mindig gondos őrzője műveinek. Amilyen meglepő szerkezetekbe rendezte köteteit, annyira képes volt káoszt is teremteni maga körül. (Nagy fájdalom, hogy 2002-ben rögtön visszaküldtem, nem másoltam le Gyurinak édesapja *egy példányban* fennmaradt *Jajgató Felicián*-kötetéről készült – Devecseri ír a kefelevonat történetéről – fénymásolatot, amikor Térey Jánossal válogatták [sic!] S. Z. összegyűjtött verseit, és csak töredékét kaptam vissza. Így most – egyelőre? – senkinek sincs meg a *Jajgató*-kötet. Nem tudom, rekonstruálható-e még ez az unikum. Sajnos, a kötetekből is hagyott ki verseket. A S. Z.-kötetek csak 2014-ben jelentek meg először hiánytalanul a Múlt és Jövő-életműsorozatában, kivétel a *Jajgató*, amelyikből néhány verset mostanáig nem sikerült előkerítenem... Ez valamit mutat abból, hogy kínosan ügyelt arra: S. Z.-tól csak a legjobb versek kerüljenek be kötetibe. Ezt a filológus énem bár megérti, de nem helyesli.)

*

Milyen ember volt Somlyó György? Szerethető, de időnként nagyon nehezen szerethető.

Lásd *Mese arról, ki hogyan szeret*: „Van, aki azt hiszi, tehet, amit akar, hisz szeretik.” Azt hiszem,

Gyuri időnként így volt az életben is azokkal, akik szerették...

De ezzel nem sokat mondtam róla. Milyen ember volt a költő – hiábavalóság-e a választ keresni?

Ő mondta (írta): az ember az, aminek látja magát, az is, aminek mások látják – és a kettő együtt sem adja ki azt, ami az ember valójában.

Nekem elsősorban költő volt, és ebből következett minden. Műveltségét, lenyűgöző fordítói, esszéírói teljesítményét szinte föltétel nélkül elismerik. A költő elismerése, értékelése kicsit „rejtettebb”, de ha elbizonytalanodnánk, olvassuk például Tandori kisebb kötetnyit kitevő írásait költészetéről.

Csak-azért-is a költőről kellene beszélni/írni...

(Németh László írta Kosztolányiról: „lehet-e jelentéktelen gondolkodó az, aki így tud írni”. S. Gy.-nél ezt a tételt meg kell fordítanunk, lehet-e jelentéktelen költő, aki így tud írni a költészetéről, fordítani...)

(És gondoljunk csak a szinte életen át tartó Valéry-„kalandjára”, a *Füzetek* fordítására vagy a *Philoktétész sebére*, ha a gondolkodóról is szólna majd valaki.)

*

Ahogy Somlyó Zoltánról alig lehet „lemonsni” az egyenetlenség „vadját”, úgy Somlyó Györgyről a műveltség terhet...

S. Gy.-nél kifogásolják, másnál értékeli a műveltséget – de ez lehet a véleményező bizonytalansága is.

Kulcsár Szabó Ernő írja irodalomtörténetében: S. Gy. „költészete talán a legnyitottabb a világirodalmi hatásokra, de ez az integráló készség olykor veszélyezteti is a saját lírai karakter kialakítását”.

(Esterházy-nál épp az ellenkezőjét tapasztalhatjuk, mindenféle idézeteket minden kontroll és fenntartás nélkül neki tulajdonítanak...)

*

S. Gy., az emberkutató. Így nem jól hangzik. Majd pontosítani kell. A költészet (és a költészet) fő vonulata ez számomra, tartósan. Nem csak a *Mesék*-ben...

Az *Épp ez* fülszövegében írta: „Az elektronok mozgását, egy játék esélyeit valószínűség-számítással meg lehet határozni. Semmilyen valószínűség-számítás nem képes azonban egy ember fejlődésének esélyeit kiszámítani. Se pszichológia, se szociológia, se biokémia, se elektronmikroszkóp, se röntgendiffrakció nem hatol be az egyéniség végső

magvába, amelyet, úgy látszik, csak a művészet képes felhasítani.”

Az emberközpontúság vajon szembeállítható-e a nemzetközpontúsággal, vagy az utóbbi érvénytelenítheti-e az előbbit?

*

Besorolhatatlanság(uk), soronkívüliség(ük)... Ahogy Somlyó Zoltánról (és Füst Milánról, Kosztolányiról) alig mond valamit az időbeli elhelyezésen kívül az, hogy nyugatos (első nemzedék), úgy Somlyó Györgyről sem sokat mond az, hogy újholdas, vagy az, hogy a Nyugat negyedik nemzedékével indult. Nyugatos líra, újholdas... intellektuális... a népi-urbánus szembeállítás sem mond lényegit, csak jelez valami levetkőzhetetlen megoldatlanságot, ami lehetlenné teszi az irodalom (lehetőségekhez képest) normális életét...

Soron kívüliek... mintha a magyar irodalom legtöbb jelentős alkotója soron kívüli lenne, az övék a legnagyobb csoport, ami (mégis) nem csoport/irányzat... Vagy csak jobban figyelünk a megosztottságra, mint arra, ami összeköt? Korosztály, származás alapján könnyebb besorolni (kirekeszteni) valakit, mint törekvéseik alapján egy fedél alatt tudni?

A két Somlyó irodalomtörténeti helye, megítélése a legfinomabban szólva is bizonytalan, pedig nem lenne törvényszerű – ennyiben bizonyosan közös a helyzetük.

Valahogy mintha védekező helyzetből kényszerülne indulni a róluk (de aligha csak róluk) írni/beszélni szándékozó irodalomtörténész.

A (múlt) századelő irodalomtörténete máig megíratlan (nincs a Nyugat története sem megírva, a közelmúltban talán jól jött volna egy kézikönyv), hiányoznak hozzá az egyes alkotók monográfiái, melyekhez meg a stabil alapokat nyújtó korszakmonográfiák...

*

Az ötvenes évek tehertereléről.

Nincs megírva az ötvenes évek (de az azt megelőző évek) irodalomtörténete sem (ami van, szinte csak névsorolvasás, ilyen-olyan minősítésekkel, de maga a történet nincs átfogóan feldolgozva). Amiről másnál diszkrétan, jóindulatúan hallgatnak, azt Somlyó Györgynek a szemére vetik.

Például a Sztálin 70. születésnapján kötetében való szereplését. Ő ott a Sztálin téri emberekről írt, Ilyés Gyula Sztálinról.

(Nemes Nagy Ágnes talán interjúban elhangzott

megjegyzését sem találom most leírva: – S. azért kö-zénk tartozik.)

Schein Gábor mintha csak S. Gy. esetében érezné szükségét megjegyezni (a Pannon Enciklopédiában), hogy „Az ötvenes években elkötelezte magát a kommunista eszmékkel és a korszak társadalompolitikájával.”

Emlékezetből idézem, talán pontosan, S. Gy. szavait: Egyre jobban becsülöm azokat, akik nem vettek részt az ötvenes években az irodalmi életben, még akkor is, ha erre nem volt lehetőségük.

(Könyvtárrendezés közben kezembe került egy ötvenes évekbeli könyve, oda akartam tenni a többi saját mű közé. Szólt Gyuri, ne oda, tedd a fölső sorba a többi ilyen kötet közé, odavaló. Nagy László, Zelné és mások ötvenes évekbeli kötetei voltak ott.)

Lehet-e elfogulatlanul, tárgyilagosan írni erről a korról (is)?

(Kis adalék: Somlyó 1956 után nem lépett vissza a kommunista pártba, Kossuth-díjat csak 1997-ben kapott... Az egymondatos minősítésekhez...)

*

A lehetlenségek költészete. Talán még mindig így lehetne a legpontosabban jellemezni (lírai) életművét – a kezdetektől a végéig.

Ezek a lehetlenségek kicsit őt is ellehetetlenítették (saját hazájában).

(Már 1995-ben megírtam ezt a „fejezetet” a Magyar Napló decemberi számába. A Digitális Irodalmi Akadémia honlapján is elérhető. Ezért nem ismétlem meg – vázlatosan sem – az ott közölt megállapításaimat.)

*

Veszélyes, ha jó fordító is a költő, elhomályosíthatja a költészetét.

Talán túl sokat fordított? Megélhetésből vagy szenvedélyből? Mindkettő, talán elválaszthatatlanul.

A magyar Pessoa, a magyar Borges hosszú ideig nagyrészt, de rengeteg klasszikus és kortárs francia (spanyol, angol és...) nyelvű költő az ő hangján szólalt meg először, az ő kommentárjaival lett a magyar irodalom szerves része.

És ha már a fordítások, akkor a „modernség”... Nemzedékek ismerhették meg a modern költészetet az ő fordításaiból és esszéiből vagy a *Philoktétész sebe* három kiadást is megért bevezetéséből.

A róla szólók egy része is mintha a *techné* az *ars* elé helyezte volna, talizmán-sonettjeiről talán töb-

bet írtak, mint meséiről, és még inkább a fordításairól és esszéiről, mint költészetéről.

*

Mindig egyre többet tudunk megírni abból, amiről nemzedékek hitték, hogy megírhatatlan. S. Gy. életműve ennek egyik kimagasló példája.

Ilyen például a *túlélő* témája. Majdnem 40 év „lapangás” után született meg róla regénye, a *Rámpa*, melynek eredeti címe *A túlélő* volt.

A 75. születésnapján mondta a Fészek Klubban (ha jól emlékszem), hogy élete legfontosabb eseményének tartja, hogy túlélővé vált, Wallenberg jóvoltából. (Tehát nem egyszerűen azt, hogy életben maradt!)

A *Rámpa* megjelent németül, kis szerencse kellett volna csak a világhírhöz... A hazai fogadtatása elég visszafogott volt, bár jelentéktelennek sem mondható. Némi zavart okozhatott a túlélés témájának megjelenése, mely szemben állni látszik a holokauszt-irodalommal. (A *túlélő* szó, anélkül hogy a fogalmat érvényesen definiálták volna, mára közhasználatú lett, inflá-

lódott.) Ennek alaposabb elemzése már most sem lenne lehetetlen...

*

Talán mégis megírhatók lesznek egyszer a Somlyó-monográfiák. (Kérdés és óhajtás egyben.)

Besorolhatatlanságuk megértése (leírása) talán költészetük lényegibb összefüggéseire is fényt deríthet koruk irodalmával. És teljesítményüknek, életművük színvonalának megfelelőbb helyet fognak biztosítani számukra a magyar irodalomban.

Somlyó Bálint és Zsoldos Sándor felolvassa emlékeztetését a *Múlt és Jövő Somlyó-ünnep* című estjén, 2021. november 8-án a Kelet Kávézóban. Kőbányai János fotói

